

З ІСТОРІЇ ІМПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ФОТОКІНОУПРАВЛІННЯ

Досліджуються особливості імпорту кінопродукції в 1920-х рр.

Ключові слова: імпорт, кіноматеріали, ліцензія.

Рассматриваются особенности импорта кинопродукции в 1920-х гг.

Ключевые слова: импорт, киноматериалы, лицензия.

In the article are investigating features of Kino production in 1920th.

Key words: import, Kino materials, license.

В історії української кінематографії імпортна політика Всеукраїнського фотокіноуправління й досі залишається недостатньо вивченою. Відтак й актуальність дослідження цієї тематики полягає головним чином у заповненні суттєвої прогалини в історії кіно. Мета запропонованої публікації — з'ясувати особливості імпоротної політики ВУФКУ впродовж 1920-х рр., вплив на її активність зовнішніх чинників. Деякі аспекти набули висвітлення в «Історії українського радянського кіно», в книгах І. Корнієнка, Л. Госейка й інших, але означена тема ще не була предметом окремого дослідження, а це вкотре переконує в її актуальності [1].

Важливою проблемою, що постала перед українською радянською кінематографією з моменту її створення, стала гостра нестача кіноплівки, хімікалій для її обробки, кіноапаратури тощо. Всього цього ні в Україні, ні в інших радянських республіках не вироблялося. А відтак успішна робота будь-якої радянської кіноорганізації величезною мірою залежала від імпортних закупівель. Без зарубіжної кіносировини на кіновиробництво очікував неминучий крах.

Однак, якщо виробництво й одержало б необхідні кіноплівку й апаратуру, це ще не означало автоматичного його поступу. Створене в 1922 р. як госпрозрахункова організація, ВУФКУ не отримало від держави фінансування, його керівники мали самостійно вирішувати це нелегке питання. Єдиним реальним джерелом надходження був прокат іноземних фільмів. Саме він і врятував українську кінематографію від подальшого занепаду. Адже фільмотека, що дісталася Всеукраїнському кінокомітетові, а згодом перейшла до ВУФКУ, ні за технічним станом, ні за художніми якостями не відповідала сучасним вимогам, а тому сподіватися на серйозні прибутки від експлуатації, зазвичай, дореволюційних картин не доводилося.

Кадрове питання було ще одним важливим чинником, що гальмувало розвиток кінематографа. Після революції чимало кінематографістів через загрозу втратити майно, а то й життя, стали емігрантами. Керівництво ВУФКУ змушене було залучати до кінопроцесу не лише нечисленні дореволюційні кадри кінематографістів (які через певні обставини залишилися в Україні Рад), а й іноземних фахівців. Українській кінематографії допоміг неоціненний досвід німецьких кінематографістів — працівників не лише творчих, а й технічних спеціальностей. Як повідомляв у 1925 р. журнал «Кіно», ВУФКУ запросило чотирьох операторів, двох лаборантів, двох художників та двох освітлювачів [2].

Серед держав провідними кіноімпортерами були Німеччина та Франція. В Німеччині закупувалися кіноплівка («Агфа» — «Agfa», «Лігноза» — «Lignoze», їх активно рекламував журнал Кіно), кінокартини, техніка, Франція експортувала головним чином проекційні апарати «Пате», фільми.

Уже в червні 1922 р., незабаром після свого створення, ВУФКУ отримало з Німеччини 900 тис. м негативної плівки, замовленої, вочевидь, ще Всеукраїнським кінокомітетом.

На перших порах в імпортній політиці виникало чимало непорозумінь. Доволі дивною була ситуація, коли за кордоном зовнішньоторговельне відомство закупувало лише позитивну плівку. Це значною мірою ускладнювало кінопроцес, власне зйомки фільмів. Ввізне мито для плівки також було вищим, ніж для готової продукції — фільму [3]. Причому це сталося не через «каверзи» зарубіжних кінофірм, як писали за радянських часів, а внаслідок непрофесійності працівників радянського держапарату.

Водночас, якщо вірити тогочасній періодиці, німецькі кінофірми, користуючись величезним прокатним дефіцитом, намагалися активно просувати на український ринок власну продукцію, зобов'язуючи за кожну «літературну, наукову чи художню» стрічку купувати десять «трюкових, безідейних картин». Від таких стрічок доводилося відмовлятися — принаймні так стверджували очільники кіновідомства.

Як засвідчив подальший перебіг подій, економічна доцільність на певний час потіснила ідеологію. Для отримання таких необхідних коштів зарубіжні фільми закупувалися дуже активно, хоча їх ідеологічне наповнення не відповідало пролетарській ідеології. Аби зрозуміти це, достатньо було поглянути на тогочасний репертуар. Ось типовий перелік фільмів, що їх пропонувало в 1922 р. Одеське окружне управління фотокінопромисловості: «Кабачок смерті», «Тіні віку», «Чорний ящик», «Під владою мільйонів», «Орлеанська діва» [4].

8 березня 1923 р. ВУФКУ уклало договір з однією французькою фірмою на придбання чотирьох фільмів. Три з них вважалися

«білоемігрантськими», тобто створені за участю кіномитців, які після Жовтневого перевороту 1917 р. виїхали за кордон: «Буря», «Правосуддя» (обидві за участю зірок дореволюційного кіно І. Мозжухіна та Н. Лисенко), «Останній термін» (за участю М.Римського і З. Карабанової) [5].

Не бажаючи мати з більшовиками нічого спільного, за кордон виїхали провідні дореволюційні кінопромисловці (лише О. Ханжонков згодом повернувся назад, про що, напевно, жалкував решту свого життя). Радянська пропаганда таких людей як «білоемігрантів», а тому намагалася значною мірою обмежити імпортування їхніх фільмів. Наприклад, 18 січня 1927 р. підвідділ агітації Агітпропу ЦК ВКП(б) надіслав таємного листа республіканським агітпропвідділам, у якому звертав увагу на факт закупівлі деякими кіноорганізаціями фільмів «виробництва білоемігрантів». На думку представника Агітпропу Мальцева, в такий спосіб здійснюється матеріальна підтримка (хоча й непряма) білої еміграції. Вважаючи таку ситуацію ненормальною, Агітпром дуже рекомендував у майбутньому не закуповувати за кордоном подібних фільмів. Виняток становили вже дозволені до прокату стрічки, в яких знімалися лише «актори-білоемігранти». Утім українське кіновідомство продовжувало активно ввозити продукцію із-за кордону, зокрема через посередників. Таким, наприклад, було російське приватне кіновидомство «Єлін, Задорожний і К^о», з яким 20 червня 1923 р. ВУФКУ підписало угоду на предмет закупівлі 150 тис. м зарубіжних фільмів, що (як це не видається дивним) перебували в Константинополі. Серед них: «Ліліан», «Геліотроп», «Паризетт», «Тарзан», «Дім ненависті», 40 «різних сюжетів» за участю Чарлі Чапліна та «різні сюжети» «за попередньою згодою ВУФКУ» [6].

14 січня 1924 р. експертна комісія при Бюро ліцензій Управління Уповноваженого Народного комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР при Раднаркомі УСРР (УУ НКЗТ) дозволила ВУФКУ закупити 20 зарубіжних кінофільмів на суму 20 тис. зол. крб «у рахунок дозволеного Москвою контингента (фотокіно) на 200 тис. зол. крб». Наступного дня Бюро ліцензій кіновідомству мало дозволили закупити в Німеччині ще 4 фільми: «Шукайте жінку», «Шляхи жаху», «Зізнання місіс Дороті», «Володарі морів» — кожен у чотирьох копіях. 24 січня додатково до дозволу від 17 січня (документа розшукати не вдалося. — Р.Р.) було дозволено придбати в Німеччині в п'яти екземплярах стрічку «Міс Тутті-Фрутті» [7].

Фільми, як свідчать назви, навряд чи можна вважати до високохудожніми, не говорячи вже про їх ідеологічне наповнення. Саме від таких «трьохкутих, безідейних картин» незадовго до цього очільники вітчизняного кіновідомства відхрещувалися. Але обставини, вочевидь, змінилися...

На відміну від ВУФКУ, деяке занепокоєння ці фільми викликали в УУ НКЗТ. На маючи підстав для відмови кіновідомству, там усе ж написали листа до Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції, зауваживши, що сюжети чотирьох вищезгаданих фільмів навряд чи відповідають «завданням культурно-виховного характеру, що стоять перед Фотокіноуправлінням» [8].

Звернувшись за поясненнями до ВУФКУ, наркомат РСІ запевнили, що ці фільми — належного художнього рівня, а відтак їх можна демонструвати на екранах. Хоча про всякий випадок стрічки вирішили переглянути перед прокатом.

Цей приклад є доволі промовистим у тому сенсі, що керівники кіногалузі не завжди звертали увагу на ідеологічно-художню якість фільму. Отримання значних прибутків від прокату картин іноземного виробництва при відносно невеликих затратах — пріоритетний напрям діяльності ВУФКУ, принаймні в початковий період.

Крім ігрових стрічок, кіновідомство здійснювало імпорту культурфільмів (науково-популярних), головним чином із Німеччини. Однак говорив про якусь плановість у цій роботі не доводиться. Рішення щодо придбання культурфільмів приймалося не на основі їх перегляду, а відповідно до специфікацій. З цього приводу завідувач відділу культурфільму ВУФКУ О.Борзаковський у 1929 р. зауважував, що «купуємо ми здебільшого «кота в мішку» <...> й через те частенько натрапляємо на халтуру. <...> Одержуючи специфікації за однією тільки назвою, не можна знати, що купуєш, і через те в масовій купівлі покупця часто охоплює жорстоке розчарування <...> купівлю треба проводити обережніше, а найкраще, подивившись на те, що купуєш».

Хоча прокат імпортованих фільмів з точки зору отримання прибутків був дуже важливим, однак налагодження власного кінопроцесу було неможливим без кіноплівки. Вона потрібна була не лише для зйомок, але й для виготовлення необхідної кількості копій — з фільмів власного і зарубіжного виробництва.

У структурі імпортованого фотокіноконтингенту переважали, до речі, видатки саме на закупівлю кіноплівки. Так, у 1928-1929 операційному році (з урахуванням невикористаних ліцензій за попередній рік) імпортовано: фільмів — на суму 101186,35 крб, у той час як позитивної і негативної кіноплівки на 642708,57 крб, апаратури — на 88009,93 крб [9].

Брак коштів, що виділялися на імпорту кінопродукції до України гальмував не лише розвиток виробництва та налагодження прокату, а й кінофікацію. Хоча інтенсивність її здійснення залежала від імпорту меншою мірою, адже в Україні (на Одеському механічному заводі) виготовляли власні проекційні апарати, хоча їх не вистачало. Наприклад, план кінофікації на 1926-1927

операційний рік передбачав установлення 800 апаратів і 300-400 електростайцій. З них апаратів власного виробництва лише 300 (а їх ще потрібно було виготовити), решту мали придбати за кордоном [9].

Залежність від зарубіжної кінопродукції спричиняла до того, що кожна з радянських кіноорганізацій була зацікавлена в найповнішому задоволенні своїх імпорتنих потреб. Але жодна з них не могла самостійно визначати щорічні суми для придбання товарів із-за кордону. Кому і який установити імпорتنий контингент — це питання перебувало у віданні союзного Народного комісаріату торгівлі. Визначаючи імпорتنі контингенти, відомство таким чином мало величезні важелі впливу на стан кожної з кіноорганізацій. Як довів час, українська кінематографія в цьому сенсі винятком не стала.

У 1925-1926 операційному році Наркомторг СРСР розподілив імпорتنий загальносоюзний фотокіноконтингент у такий спосіб, що ВУФКУ опинилося у вкрай складному, майже катастрофічному становищі. Українському кіновідомству коштувало величезних зусиль, щоби зберегти кіновиробництво.

Голова правління ВУФКУ З. Хелмно звинуватив у цьому свого російського колегу, — голову Всеросійського фотокінопромислового акціонерного товариства «Советское кіно» («Совкіно») К. Шведчикова. Наприкінці жовтня 1925 р., коли загальносоюзний імпорتنий фотокіноконтингент ще не був розподілений, скривавшись своїм службовим становищем, К.Шведчиков (як член колегії Наркомторгу СРСР) добився видачі авансами для «Совкіно» імпорتنих ліцензій на суму 1675400 крб [10].

Затвердження союзного контингенту відбулося зі значним запізненням — 2 квітня 1926 р. Із загальної суми 2600000 крб ВУФКУ виділено 25% (650000 крб), на «Совкіно» — 58% (1508000 крб).

Однак і цих коштів для російської кіноорганізації виявилось замало. Незважаючи навіть на той факт, що свій контингент «Совкіно» використало з перевищенням, це не зупинило його очільника, який знову намагався отримати додаткові дивіденти. Завдяки впливу К.Шведчикова російська кіноорганізація додатково отримала імпорتنих ліцензій на суму 94000 крб. Загальна сума совкіновських ліцензій зросла до 1769400 крб, тобто на 261400 крб більше, ніж передбачалося [11].

Унаслідок чергового розподілу коштів «Совкіно» виділено майже 70% усіх імпорتنих коштів, решта 30% — на інші республіканські (крім російської) кінематографії.

Та навіть після офіційного розподілу контингенту союзний Наркомторг не видав ВУФКУ жодної ліцензії, мотивуючи тим, що, мовляв, «Совкіно» не задоволене таким розподілом імпортного контингенту (!) й оскаржило його в Раді праці та оборони.

Узагалі ж за оцінкою українських кінофахівців українська кінематографія повинна була отримати 25% імпортного контингенту. Розрахунки здійснювалися, з урахуванням питомої ваги республіки в кіновиробництві, виробничому плані, прокатних характеристиках. По виробництву за 1924-1925 операційний рік відомості були такі: РСФРР — 69,5%, УСРР — 20,3% від загальносоюзного; за 1925-1926 р.: РСФРР — 52,9%, УСРР — 32,2%. Виробничий план на 1926-1927 р.: РСФРР — 45%, УСРР — 30%. «Прокатна міцність»: РСФРР — 67%, УСРР — 20%.

Бюрократична ж тяганина тривала до моменту, коли Рада праці й оборони видала постанову про припинення видачі імпортних ліцензій узагалі на 1925-1926 операційний рік.

Заходи ВУФКУ, Наркомосу УСРР, Постпредства УСРР у Москві жодних позитивних наслідків не дали. Таке становище поставило під загрозу всю подальшу роботу української кінематографії.

У справу втрутився республіканський Раднарком, який у листі до РНК СРСР висловив занепокоєність таким станом справ: «<...> ВУФКУ доведено до критичного стану <...> у ВУФКУ повністю відсутня сировина (плівка, хімікалії та ін.), що не тільки загрожує повною зупинкою роботи Одеської та Ялтинської кінофабрик і зривом виробництва, але ставить його перед неможливістю використовувати навіть готові негативи фільмів власного виробництва, на які витрачені величезні кошти, бо за відсутністю [позитивної] плівки не можна надрукувати з цих негативів необхідної кількості копій (позитивів); через ці причини ВУФКУ позбавлене можливості використовувати для України продукцію інших радянських кіноорганізацій <...>, оскільки відсутність плівки не може отримати від них потрібних копій. Водночас ВУФКУ стоїть перед небезпечкою закриття деяких кінотеатрів за відсутністю додаткових копій до зарубіжних фільмів, придбаних ВУФКУ з ліцензіями <...> Таке становище загрожує самому існуванню української кінематографії, відновлені ціною таких витрат і зусиль, що є одним з першорядних чинників політично-ідеологічного і культурно-просвітницького будівництва України».

Завдяки активному втручання Раднаркому УСРР наприкінці 1925-1926 операційного року ВУФКУ отримало імпортних ліцензій на 20000 крб. з резервного фонду Наркомторгу. Ще на 37000 крб допомогло республіканське освітнє відомство. Виділені суми були вкрай малими, та вони врятували кіногалузь від колапсу.

Під час розгляду за клопотанням Раднаркому УСРР питання про неправильний розподіл імпортного контингенту в Наркомторзі СРСР запевнили, що в наступному операційному році потреби ВУФКУ будуть враховані повністю.

Однак це були лише обіцянки. Попри запевнення керівників союзного Наркомторгу, такого не сталося. Замість конче потрібної суми 2829311 крб Наркомторг для потреб української кінопромисловості на 1926-1927 операційний рік виділив лише 465000 крб.

Згодом суму зменшили до 543400 крб. І хоча ці кошти не задовольняли потребам вітчизняної кінопромисловості (наприклад, за три перші квартали не вдалося придбати жодної зарубіжної кінострічки, через що значних збитків зазнавав прокат), керівництво ВУФКУ докладало значних зусиль, аби вкласти в зазначену мінімальну суму. А перед перед вищими інстанціями порушувалися питання про необхідність збільшення контингенту на імпорт.

Особлива потреба в зарубіжних товарах виникала у зв'язку з будівництвом Київської кінофабрики. «Залишаючи в даний момент відкритим питання про питому вагу ВУФКУ і питання про кіноконтингент СРСР, є конча потреба терміново порушити питання в Наркомторзі та відповідних органах про надання ВУФКУ для обладнання Київської кінофабрики необхідних ліцензій на ввезення із-за кордону освітлювальної і знімальної апаратури та різного роду технічного обладнання. <...> Київська кінофабрика вже восени нинішнього року зможе розпочати зйомки, навесні ж 1928 р. будівництво фабрики буде повністю завершене, тим не менш, на сьогоднішній день жодної ліцензії на ввезення із-за кордону необхідної апаратури немає. При такому становищі ВУФКУ незабаром може стати перед фактом прекрасно побудованої грандіозної фабрики, не маючи можливості працювати на ній», — писав Наркомосу тимчасово виконуючий обов'язки комерційного директора ВУФКУ Кергес у листі від 18 червня 1927 р. Надання додаткових ліцензій ВУФКУ пропонувалося здійснити завдяки використанню промислового контингенту.

Натомість Наркомторг на четвертий квартал 1926-1927 операційного року зменшив для ВУФКУ фотокіноконтингент з 179900 крб до 114000 крб, тобто на суму 65900 крб [12].

Такий крок укотре поставив під загрозу виконання виробничих і прокатних планів. Так, у четвертому кварталі ВУФКУ мало отримати додаткових копій на суму 40000 крб, комерційних ліцензій на нові зарубіжні фільми на 50000 крб, плівки на 40906,20 крб, фотокінотоварів на 48993,80 крб.

Зменшення ж імпортного контингенту відбулося на момент, коли розпочався взаємний перепрокат фільмів із «Совкіно» (щомісяця від ВУФКУ вимагалось здавати не менше 5-6 назв фільмів по 42 дві копії, кожна в середньому по 2000 м) та виконання термінових позапланових завдань з нагоди жовтневих урочистостей.

Не в кращому стані перебував й імпорт наступного 1928-1929 операційного року. За словами голови правління ВУФКУ І. Воробйова, він не забезпечував виробничих потреб української кінематографії. Для ВУФКУ ліміт на кіноімпорт становив 550 тис. крб, Водночас для «Совкіно», виробництво якого переважало українське лише в 1,5 рази, ця сума була майже в чотири рази більшою (близько 2 млн крб). І це при тому, що в Україні вже стала до дії Київська кінофабрика!

Підсумовуючи вищевикладені факти, зауважимо, що керівництво ВУФКУ значні зусилля зосереджувало на імпортній політиці зовсім не випадково. До активних кроків у цьому напрямі змушувала величезна залежність української кінопромисловості від імпорту. Із-за кордону Україна отримувала кіноплівку, фотохімікалії, кіноапаратуру, готові фільми тощо. Негативно на імпорті кінопродукції позначалася повна залежність України від союзного центру під час отримання валюти. Суттєво обмежувала імпорт кінопродукції політика Наркомторгу СРСР. Виділяючи ВУФКУ значно менші суми від потрібних, відомство негативно впливало на функціонування всієї вітчизняної кінопромисловості. Втрата українською кінематографією в 1930 р. автономії та створення загальносоюзного кінооб'єднання «Союзкіно» означали завершення імпортної політики ВУФКУ. Віднині всі не лише імпортні, а й експортні операції здійснювалися через союзне відомство.

Публікація не претендує на вичерпність. Перспективними є подальші наукові пошуки, насамперед в архівних установах у напрямі, наприклад, особливостей закупівлі фільмів та проходження їх крізь сито цензури.

Список літератури

1. Історія українського радянського кіно: В 3-х томах. — Т.1. 1917-1930.— К. : Наук. думка, 1986. — 248 с.
2. Корнієнко І.С. Півстоліття українського радянського кіно. Сторінки історії / Іван Корнієнко. — К. : Мистецтво, 1970. — 228 с.
3. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896-1995 / Пер. із франц. / Любомир Госейко. — К. : KINO-КОЛО, 2005. — 464 с.
4. Німецькі кіноробітники у ВУФКУ: [Ред. ст.] // Кіно. — 1925. — №1. — С. 27.
5. Всеукраинский кинокомитет закупил в Германии 900000 метров негативной пленки... // Вісті. — Одеса, 1922. — Театр и искусство.
6. Прокофьев В. На пути кино / В.Прокофьев // Фото-Кино. — Харьков, 1922. — №1 [октябрь]. — С. 6.
7. Возрождение кинопромышленности: [Ред. ст.] // Фото-Кино. — Харьков, 1922. — №1[октябрь]. — С. 22.
8. На днях будут получены из Америки и Италии следующие боевики... // Силузты. — Одесса, 1922. — №3. — С.10.

9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф.539. — Оп.2. — Спр.1142. — Арк.7.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф.1. — Оп. 20. — Спр.2492. — Арк.100
11. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 3. — Спр. 48. — Арк.12-13.
12. Кертес. Історія про фотокіноконтигент: (Розподіл на 1925-1926 та 1927 рр.) / Кертес // Кіно. — 1926. — №12 [грудень]. — С.19.
13. ЦДАВО України. — Ф.166. — Оп.5. — Спр.850. — Арк. 39-39 зв.

Надійшла до редколегії 29.02.2012 р.